

До визначення етнічної належності Фарзоя та Інісмея

Симоненко О. В., Лобай Б. І.

Імена Фарзой та Інісмей відомі лише за єдиним джерелом — ольвійськими монетами¹. Ряд авторів² вважає цих володарів пізньоскіфськими царями, від яких певним чином залежала Ольвія, що відбивалося в карбуванні нею монет з ім'ям сюзерена³. Іншої думки дотримується П. О. Карішковський⁴. Пізніше його підтримали Д. Б. Шелов та М. Б. Щукін⁵. Фарзой та Інісмей за П. О. Карішковським були проводирями сарматських угруповань (племен? племінних об'єднань?), що мешкали на захід від Ольвії, в дністро-дунайських степах. Датою правління Фарзоя П. О. Карішковський вважав 60-70-ті роки н. е., Інісмея — час, близький до 80 р. н. е. В. О. Анохін уточнює останню дату 77/78—78/79 рр. н. е.*

Одним з основних та, на нашу думку, істотних аргументів П. О. Карішковського є наявність на монетах Фарзоя та Інісмея тамгоподібних знаків. Дійсно, тамги цього часу широко відомі та характерні саме для сарматів, тоді як пізньоскіфських немає⁶. Крім цього, дивним є те, що імена пізньоскіфських царів, які якимось чином впливали на політику Ольвії, не зустрічаються ні серед епіграфічних пам'яток міста, ні серед матеріалів Неаполя — столиці пізньоскіфської держави, ні серед численних історичних джерел цього часу.

Ще одним підтвердженням сарматської належності, якщо не обох царів, то Інісмея, є виявлення в 1984 р. експедицією Вінницького краєзнавчого музею в кургані 2 біля с. Пороги Ямпільського району Вінницької області поховання заможного сармата (розкопки Б. І. Лобая). В катакомбі в дерев'яному саркофазі було поховано шляхетного воїна в гаптованій золотом одязі. До складу інвентаря входили золота гривна і браслет, срібні фібули, меч у декорованих золотом піхвах, два пояси із золоту гарнітурою, лук та сагайдак зі стрілами, кинджал, срібний келих, дві амфори. В цьому кургані виявлено і поховання шляхетної сарматки.

Серед інвентаря поховання воїна є кілька речей з нанесеними на них тамгами: на золотих платівках парадного поясу (рис. 1, 3) та на зворотній стороні одного з накопечників портупейного поясу (рис. 1, 2). На срібному келиху з ручкою у вигляді постаті коня нанесено три тамги: одна на денці (рис. 1, 1) та дві на ручці — на плечі (рис. 1, 7) та крупі (рис. 1, 6) коня. Ще одна тамга на золотій платівці прикрашала

¹ Карішковський П. О. З історії греко-скіфських відносин у Північно-Західному Причорномор'ї // АП УРСР.— К., 1962.— Т. XI.— С. 102-103.

² Орешников А. В. О монетах скифских царей с именем города Ольвия // ЗОАО.— Одесса, 1890.— Т. IV.— С. 14-24; Экскурсы в область древней нумизматики // НС.— 1915.— Т. III.— С. 15-21; Зограф А. Н. Античные монеты // МИА.— 1951.— № 16.— С. 138; Розанова Н. П. Монеты царя Фарзоя // МИА.— 1956.— № 50.— С. 206-207; Раевский Д. С. К истории греко-скифских отношений (II в. до н. э.— II в. н. э.) // ВДИ.— 1973.— № 2.— С. 110 и сл.; Высотская Т. Н. Неаполь — столица государства поздних скифов.— Киев, 1979.— С. 197.

³ Карышковский П. О. О монетах царя Фарзоя // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья.— Киев, 1982.— С. 73-76.

⁴ Карышковский П. О. З історії греко-скіфських відносин...— С. 119-120; Карышковский П. О. О монетах царя Фарзоя...— С. 76.

⁵ Щукін М. Б. Царство Фарзоя. Эпизод из истории Северного Причерноморья // СГЭ.— 1982.— № 47.— С. 35 и сл.; Шелов Б. Д. Северное Причерноморье 2000 лет назад.— М., 1975.— С. 127.

* Висловлюємо подяку В. О. Анохіну за консультацію з цього питання.

⁶ Соломоник Э. И. Сарматские знаки Северного Причерноморья.— Киев, 1959.— С. 17-18; Драчук В. С. Системы знаков Северного Причерноморья.— Киев, 1975.— С. 53 и сл.

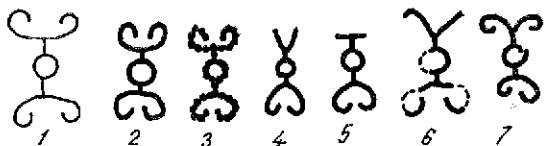

Рис. 1. Тамги з поховання біля с. Пороги: 1) денце келиха; 2) портупейний пояс; 3) парадний пояс; 4) гривна; 5) піхви меча; 6) круп коня; 7) плече коня. (1-5 — у натуральну величину; 6, 7 — збільшено).

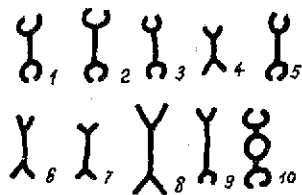

Рис. 2. Тамги Фарзол (1-9) та Ібісмея (10) (за П. О. Каршиковським).

піхви меча (рис. 1, 5). На вилці кіньської голівки — наконсчнику гривни — також вміщено тамгу (рис. 1, 4).

Знаки на платівках парадного поясу виконано в техніці псевдозерні, і прямовисні риски, що відходять від центрального кола, тут передано кульками. На наконсчнику портупейного поясу, платівці піхов та гривні тамги виготовлені з плаского золотого дроту. Знаки на келиху прокреслено різцем, до того ж тамга на плечі коня зроблена недбало — центральне коло розірване і його край заходить один за один, волоти нижньої частини не симетричні (рис. 1, 7). Певно, через мініатюрність знаку нанести його чітко було важко. Тамга на крупі коня дуже потерта, деякі частини її збереглися не повністю (рис. 1, 6).

Тамги, вміщені на поясах та денці келиха, повністю тотожні тамзі монет Ібісмея (рис. 2, 10). Решта знаків, маючи спільну нижню частину, неоднакові у верхній. В одному випадку це горизонтальна риска (меч), у другому — кут вершиною вниз (гривна, круп коня), в третьому — волоти, що розходяться під гострим кутом (плече коня). Всі варіанти відомі серед численних знаків Північного Причорномор'я.

Тамга, що нанесена на гривні, дещо відрізняється від інших. Волоти її нижньої частини сходяться під гострим кутом, надаючи їй серцеподібної форми (рис. 1, 4). Але в цілому схема знаку витримується.

Вважається встановленим, що однакова нижня частина складних сарматських царських знаків символізувала правлячу династію⁷. В цьому разі на тамгах Ібісмея, що вміщені і на монетах, і на речах з поховання, незмінна нижня частина є, швидше, родовим символом, а верхня — іменним⁸. Отже, на тамгах з поховання поблизу с. Пороги родовий знак династії Ібісмея, але іменна частина всіх знаків різна. В одному випадку (пояси, келих), вона повністю відповідає тамзі на монетах Ібісмея, в інших (меч, гривна, ручка келиха) відмінна від них. Інакше кажучи, знаки на поясних платівках та келиху встановлюють належність цих речей Ібісмею, а знаки на мечі та гривні вказують, що їх власниками були вихідці з роду Ібісмея, які носили інші імена.

Розглянемо тепер самі речі з вміщеними на них тамгами. Їх набір, на нашу думку, не випадковий.

Загальновідомою є сакральна та інвеститурна роль меча в ідеології стародавніх іранців. Незаперечним є і обожнювання меча та його культова функція у скіфів⁹. Крім цього, на думку дослідників, меч у скіфів відігравав роль соціального символу, що вказував на належність його власника до вищої верстви касты воїнів¹⁰. На жаль, джерел, що висвітлюють роль меча у сарматів, мало. Але, враховуючи близькість походження та іранську належність обох народів, можна і треба припускати певну подібність їхніх ідеологічних поглядів. Нечисленні історичні свідчення підтверджують доцільність цього припущення. Це, наприклад, повідомлення Клімента Олександрійського про шанування меча савроматами¹¹ та Амміана Марцелліна: «В аланів голій меч втикають

⁷ Драчук В. С. Системы знаков... — С. 62.

⁸ Там же. — С. 62.

⁹ Бессонова С. С. Религиозные представления скифов. — Киев, 1983. — С. 45-50.

¹⁰ Раевский Д. С. Очерки идеологии скифо-сакских племен. — М., 1977. — С. 153.

¹¹ Латышев В. В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе // ВДИ. — 1948. — № 2. — С. 442-541.

у землю і вклоняються йому як Марсу...»¹². Таким чином, ці повідомлення вміщуються в хронологічний діапазон з II ст. до н. е. (Евдокс, інформатор Климента Олександрійського) по IV ст. н. е.

Археологічні джерела теж підтверджують цю точку зору. Так, на півноскопському Усть-Альмінському городищі знайдено плиту із зображенням меча¹³. Останнім часом трапилися знахідки мечів на перекриттях могил прохорівського часу в Дніпропетровській та Запорізькій областях¹⁴, в насипу кургана з Донецької області¹⁵. Відомо, що розташування речей в могилі було зумовлене поховальним ритуалом і елемент випадковості тут виключено. Ймовірно, перераховані випадки теж є відображенням культу меча, що існував у сарматів.

Не менш показовим є і другий предмет з тамгою — гривна. І в персів, і в скіфів вона була не стільки предметом матеріальної цінності, скільки символом належності до певної соціальної верстви¹⁶. Доказом належності до високого соціального рангу є, наприклад, наявність у царському жіночому похованні Товстої Могили гривен і у цариці, і в її дитини. Безсумнівно, таке ж саме соціальне навантаження мали і сарматські гривни.

Іншими предметами з зображеннями на них тамгами (причому тамгами Інїсмєя) є парадний та портупейний пояси. І тут наявність їх це випадкова. Інвестиційна роль пояса в іранському світі відбита у багатьох джерелах. Оперізування носило характер присвячувального акту (наприклад, обряд Упанаяна у ведичному ритуалі)¹⁷. За однією з версій Геродота про походження скіфів, Геракл залишає змієногий богині лук та пояс (курсив наш — О. С., Б. Л.) з умовою, що царем скіфів стане той з його синів, хто зуміє натягнути лук та оперізуватись поясом із золотою чашею на кінці пряжки¹⁸. Г. І. Мелюкова відзначила, що у грецькому оригіналі вжитий термін, що означає бойовий панцирний пояс¹⁹, тобто знову таки річ, що має відношення до верстви воїнів — однієї з вищих в іранському суспільстві. У сарматів панцирні пояси, як вид озброєння, не були розповсюджені, тому у культовій та обрядовій практиці міг фігурувати просто прикрашений (або виділений якимось іншим чином) пояс. Проте, якщо один із знайдених у похованні парадних поясів не має відношення до зброї, то інший — портупейний, і система кріплення на ньому меча простежується досить чітко. Сам він прикрашений золотою набивною гарнітурою та має характерні звисаючі з обох боків пряжок ремінці із золотими окуттями (на одному з них і нанесено тамгу), подібні більш пізнім аланським та тюркським поясам. Показово, що в наступні періоди (VI-VIII ст.) набірні пояси у степових кочовиків також були ознакою соціальної належності²⁰.

Ще одним предметом з тамгою є срібний келих з зооморфною ручкою. Культова роль подібних посудин в індо-іранському світі ви-

¹² Кулаковский Ю. А. Аланы по сведениям классических и византийских источников. — Киев, 1899. — С. 46.

¹³ Высотская Т. Н. Некоторые аспекты духовной культуры населения Усть-Альминского городища // Античная и средневековая археология. — Свердловск, 1984. — С. 135.

¹⁴ Ковалева И. Ф., Марина З. П., Шалобудов В. Н. Отчет об археологических исследованиях в зоне орошения в Днепропетровской области в 1984 г. // НА ИА АН УРСР. — 1984/14 б. — Ф. э. 21459. — С. 64. — Ф. э. 4. — С. 26; Отрощенко В. В., Рассамкин Ю. Я. Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1985 г. // НА ИА АН УРСР. — 1985/4. — Ф. э. 21581. — С. 26.

¹⁵ Моруженко А. А., Санжаров А. М., Посредников В. В. Отчет о раскопках курганов в зоне строительства мелиоративных систем на территории Амвросиевского, Марьинского, Первомайского и Славянского районов Донецкой области. 1983 г. // НА ИА АН УССР. — 1984. — Ф. э. 20943. — С. 23.

¹⁶ Ильинская В. А. Скифы днепровского лесостепного Левобережья. — Киев, 1968. — С. 138; Мозолевский Б. М. Товста Могила. — Київ, 1979. — С. 212.

¹⁷ Бессонова С. С. Указ, соч. — С. 23.

¹⁸ Лагышев В. В. Известия... // ВДИ. — 1947. — № 2. — С. 260.

¹⁹ Мелюкова А. И. Вооружение скифов // САИ. — 1964. — Д1-4. — С. 74.

²⁰ Распопова В. И. Поясной набор Согда VII-VIII вв. // СА. — 1965. — № 4. — С. 90; Плетнева С. А. От кочевий к городам. Салтово-маяцкая культура // МИА. — 1967. — № 142. — С. 161.

знається беззаперечною. Чаша фігурує серед священних дарів, що їх одержали скіфи, в обох варіантах етногонічної легенди Геродота²¹. Вона згадується серед священних предметів у середньоазіатських са-ків²². Дослідники вважають, що чаша символізувала жрецькі функції²³.

Чаші з коштовних металів, а також дерев'яні, оздоблені золотом, досить широко репрезентовані в скіфських та савроматських старожитностях. Безумовно, споріднені із скіфами іраномовні сармати мали схожі ідеологічні уявлення, що беруть свій початок ще з доби пізньої бронзи, з часів індо-іранської спільності. У цьому зв'язку є показовими нечисленні аналогії келиху з Порогів — золоті посудини зі станиці Мігуліньської та Хохлача. Якщо перший знайдено випадково, то другий — у похованні царського рангу. Очевидно, перераховані посудини несли таке ж змістове навантаження, що і священні чаші скіфів.

На денці келиха з Порогів зображена тамга Інісмея (рис. 1, 1). На плечі і крупі коня, у вигляді якого виконано ручку, — тамги з аналогічною нижньою частиною; верхні ж частини їх різні. Таким чином, всі три знаки мають спільну родову частину і різну іменну. На перший погляд, наявність трьох різних знаків на келиху викликає подив — який же з них означає власника? Адже належність келиха одній особі, а ручки — двом іншим є абсурд. Але, по-перше, немає упевненості, що ми адекватно трактуємо термін «іменна частина», тобто цілком може бути, що він не несе інформацію про ім'я в сучасному змісті цього слова, а означає якусь групу (клан? коліно?). По-друге, келих, як священний предмет, міг по черзі належати особам та передаватись у спадщину або при складанні ними своїх повноважень. За спільною нижньою частиною всіх знаків краще прийняти гіпотезу про успадкування. Цікаво, що ступінь збереженості всіх трьох знаків різний. Найбільше зношений і потертий знак на крупі коня, трохи краще зберігся знак на плечі і зовсім не постраждав знак на денці. Чи так вони співвідносяться і хронологічно — важко сказати, але ж потертість ручки може пояснюватись і тим, що за неї постійно бралися. До співвідношення всіх знаків між собою ми ще повернемося, поки що необхідно відзначити безсумнівний зв'язок цих трьох тамгів, що мають спільну нижню частину, яка означає рід Інісмея.

Таким чином, царські тамги з поховання вміщені на речах, які визначають високий соціальний статус небіжчика. А наявність серед них тамги Інісмея (або рода Інісмея) вказує на прямий зв'язок поховання з цим царем. Принадно було б припустити, що в кургані біля с. Пороги поховано самого Інісмея (але ж дата могили — остання чверть I ст. н. е. — збігається з датами правління Інісмея). Для одержання певних висновків треба проаналізувати зв'язок між тамгами і відношення їх до того чи іншого предмета поховання.

Вихідним пунктом цього аналізу є припущення про семантику савроматських царських тамгів, про що згадувалось вище. Його доцільність доказується порівнянням тамгів боспорських царів Савромата II, Ріскупоріда II, Ріскупоріда III. Дійсно, нижня частина їх лишається незмінною, варіює лише верхня (рис. 3, 1-3). Таке ж явище спостерігається і на знаках з Порогів.

За нашою гіпотезою, тамги на поясах і келиху можуть свідчити про належність цих речей Інісмею. За цією умовою меч і гривна належали особам його роду, але тим, що носили інші імена. Хто були їх власниками і в яких відносинах вони знаходились з Інісмеєм, при наявному стані джерел впевнено стверджувати важко. Для цього необхідно хоча б знати, чи могли такі речі, як гривна, бути подаровані їх власникові, чи він міг в цьому разі носити меч і гривну, що позначені чужими знаками, і що ці знаки тоді означали тощо. Всі ці припущення ми можемо висловити лише апріорно, тому що жодних історичних джерел такого роду в нас немає. Д. С. Раєвський слушно вважає, що

²¹ Латышев В. В. Известия... // ВДИ.— 1947.— № 2.— С. 259-260.

²² Латышев В. В. Известия... // ВДИ.— 1949.— № 1.— С. 292.

²³ Бессонова С. С. Указ. соч.— С. 21.

в скіфській обрядовій практиці фігурували предмети, що згадані в священному переказі: лук і чаша²⁴. Вище вже йшлося про роль пояса, меча і гривни як показників високого соціального статусу. Ми вагаємося дати однозначне пояснення розподілу знаків на сакральних предметах з поховання. Пропонується кілька тлумачень: 1) Інісмей мав кілька ім'єн (або титулів), і тоді тамги з різною верхньою частиною репродукують їх; 2) меч, келих та гривна були передані в спадщину, або ж як дари, і тоді це — знаки родичів або попередників Інісмея; 3) знаки з іншою верхньою частиною означають якесь підлегле Інісмею становище їхніх носіїв, і в цьому разі меч і гривна висловлювали головвання Інісмея над носіями знаків, що вміщені на цих речах.

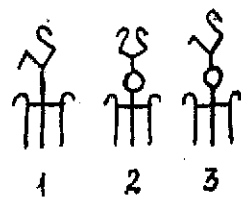

Рис. 3. Тамги боспорських царів: 1) Реметалка, 2) Савромат II, 3) Ріскупорід III.

Звернемося тепер до зв'язку Інісмея з Фарзоем. Виходячи з дати монет, останній безпосередньо передував першому. Наявність тамги на монетах Фарзоя також вказує на його сарматську етнічну належність²⁵. Цікавий збіг елементів, що повторюються на обох тамгах. Так, нижня та верхня частини тамги Інісмея тотожні таким на більшості монет Фарзоя (рис. 2, 1-5). Крім цього, кілька знаків Фарзоя іншого типу мають таку ж верхню частину, як тамга Інісмеєвого роду на гривні з Порогів. Не мають відповідності серед тамгів Фарзоя знаки на мечі та фігурці коня, крім тотожності їх нижньої частини з нижньою частиною Фарзоевих тамгів. Але сама схема знаків обох царів принципово єдина, в тамзі Інісмея лише центральне коло відрізняє її від деяких тамгів Фарзоя. Безсумнівно, семантика та змістове навантаження обох знаків пов'язані між собою. Це примушує припустити не тільки односторонність Фарзоя і Інісмея, а ще й їхні родинні відносини. Цікаві думки підказує спостереження за мінливістю знаків Реметалка та Савромата II (який, як відомо, був сином першого). В тамзі Савромата II з'являється кільце та ще один відросток, а рештою вона повторює схему тамги батька. Тож чи не був Фарзой батьком Інісмея? Адже утворення тамги Інісмея йде аналогічним способом — до тамги Фарзоя додається кільце. Але, хоча хронологічно таке припущення досить вірогідне, ми ж таки не стверджуємо цього остаточно, насамперед, через нерозробленість питання про семантику тамгоподібних знаків.

Деяку ясність в питання про належність знайдених в Порогах тамгів та їхнє змістове навантаження може внести відоме поховання катафрактарія в Рошава Драгана²⁶. На наверші меча з цієї могили вміщено кілька знаків, два з яких аналогічні тамзі Інісмея на монетах та поясах, а один — знаковий на піхвах меча з Порогів. Поховання датується другою половиною I ст. н. е.²⁷, тобто є синхронним могилі з Порогів. Щодо його етнокультурної атрибуції немає єдиної думки. Так, М. Б. Щукін вважає його сарматським²⁸, а Х. Буюклієв стверджує, що воно належить представникові місцевої знаті²⁹. Дійсно, хоча в могилі є речі і сарматського виробництва, та поховальний обряд аж ніяк не сарматський. Ймовірно, це поховання місцевого шляхетного дружинника — сучасника сарматських рейдів в Мезію кінця 60-х років н. е. (як вважає М. Б. Щукін), або періода боротьби Доміціана з сарматами на Дунаї, як це здається нам (Х. Буюклієв вважає, що це був римський офіцер, фракієць за національністю).

²⁴ Раевский Д. С. Очерки...— С. 162.

²⁵ Карышковский П. О. О монетах царя Фарзоя.— С. 76.

²⁶ Николов Д., Буюклієв Х. Тракийски могили гробове от Чаталка, Старозагорско // Археология.— 1967.— № 1.— С. 19 та ін.

²⁷ Буюклієв Х. Тракийскияг могилиск некропол при Чаталка, Старозагорский окръг // Разкопки и проучвания.— София, 1986.— Кн. 10.— С. 45.

²⁸ Щукін М. Б. Царство Фарзоя...— С. 37.

²⁹ Буюклієв Х. Указ. соч.— С. 43.

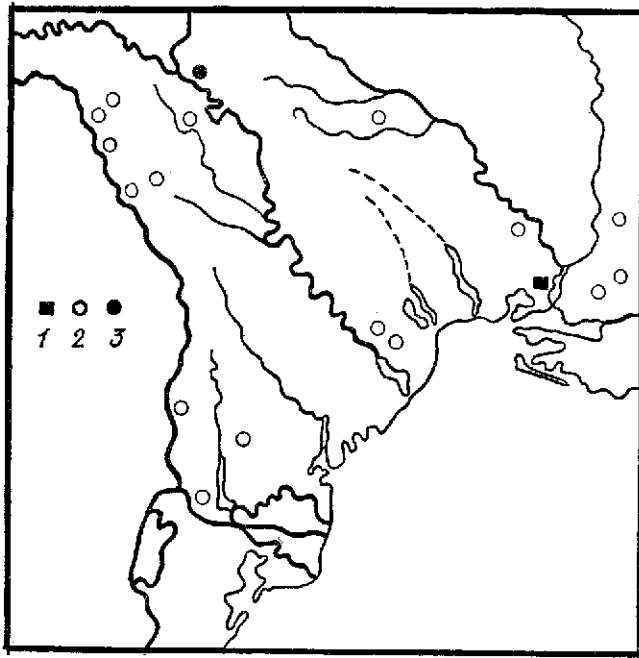

Рис. 4. Сарматські поховання I ст. н. е. в Північно-Західному Причорномор'ї. Умовні знаки: 1 — Ольвія; 2 — поховання I ст. н. е.; 3 — біля с. Пороги.

Хоча навряд чи це був сармат, слід відзначити, що меч з цього поховання безумовно сарматський. На це вказують не лише тамги на наверші, але й тип меча³⁰, і наконечники піхов, виконані в звіриному стилі. Аналогічні зображення тварин широко репрезентовані в сарматських пам'ятках Причорномор'я, волго-донських степів та Північного Кавказу³¹. Так або інакше, зв'язок і цих тамгів з сарматським середовищем Північно-Західного Причорномор'я є очевидним. Розглянуті тамги належали пануючому сарматському роду Інісмей, що підтверджується наявністю однієї з них на його монетах.

Таким чином, одержано археологічне підтвердження гіпотези про сарматську етнічну належність царів Фарзоя та Інісмей. Ще одним аргументом на користь цього ствердження є топографія знахідок монет — всі вони (за винятком однієї) знайдені на захід від Ольвії³², на землях, де синхронних пізньоскіфських пам'яток немає, винятком є лише поселення та могильник Молога II³³. Але за географічним становищем та через поодинокість подібних пам'яток на цій території навряд чи можна ставити їх у зв'язок з діяльністю Фарзоя та Інісмей. Сарматські ж поховання цього часу в дністро-дунайських степах досить численні і добре відомі³⁴ (рис. 4). Знахідка поховання шляхетного сармата з тамгами, що аналогічні монетним, на Дністрі підтверджує думку про те, що і Фарзой, і Інісмей були сарматськими вождями.

³⁰ Шилов В. П. Запорожский курган (к вопросу о погребениях аорской знати) // СА.—1983.—№ 1.—С. 189.

³¹ Маниевич А. П. Находка в Запорожском кургане (к вопросу о сибирской коллекции Петра I) // Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии.—М., 1976.—С. 164-191.

³² Карышковский П. О. О монетах царя Фарзоя.—С. 77.

³³ Гудкова А. В., Фокеев М. М. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I-IV вв. н. э.—Киев, 1984.—С. 55-113.

³⁴ Дзиговский А. Н. Сарматские памятники степей Северо-Западного Причерноморья // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья.—Киев, 1982.—С. 83-91.

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЭТНИЧЕСКОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ ФАРЗОЯ И ИНИСМЕЯ

В 1984 г. у с. Пороги Ямпольского района Винницкой области Б. И. Лобасем было исследовано два захоронения знатных сарматов. В одном из них на священных для иранцев предметах — поясах, чаше, мече и гривне — обнаружены тамги, тождественные тамгам на монетах царя Инисмея, которые чеканились в Ольвии в конце I в. н.э. Наличие этих тамг подтверждает гипотезу о том, что Фарзой и Инисмей были не позднескифскими, а сарматскими царями.

A. V. Simonenko, B. I. Lobai

ON DETERMINATION OF ETHNIC ATTRIBUTION OF FARZOI AND INISMEI

S u m m a r y

Two burial places of noble Sarmatians near vil. Porogi (Yampolsky Distr., Vinnitsa Region) were studied by B. I. Lobai in 1984. In one of them he succeeded to find tamgas on subjects that were considered as sacred for Iranians: belts, bowl, sword and grivna. Those tamgas were identical to tamgas on coins of tsar Inismeï that were minted in Olbia late in the 1st cent. A. D. Existence of these tamgas has confirmed the hypothesis that Farzoi and Inismeï were not Late-Scythian tsars, but Sarmatian ones.

Одержано 16.12.86

Римські традиції в містобудуванні та архітектурі античних міст Північно-Західного Причорномор'я

Крижицький С. Д.

Є думка, і добре обгрунтована, що римські традиції справили великий вплив на всі сторони життя античних міст Північно-Західного Причорномор'я. Практично апріорно ця теза переноситься також на архітектуру та містобудування. Однак, вивчення відомих матеріалів вказує на дещо інше. З метою розкриття цього питання спочатку коротко торкнемось проблеми прояву римських архітектурних традицій взагалі.

У містобудуванні ці традиції виявлялись у виборі місця під забудову, характеристикі планування в цілому, виникненні форумів, високому рівні розвитку благоустрою, типовому розташуванні головних вулиць тощо. У фортифікації — в появі типу римського військового табору, розробці прийомів влаштування кастеллумів, специфічних способах планування, конструкцій та об'ємних рішеннях оборонних комплексів. В культовій архітектурі — в появі характерних типів римських храмів, їх об'ємних та ордерних розв'язаннях. У цивільній архітектурі — в появі нових типів споруд, пов'язаних з функціонуванням адміністрації, виборчих органів; споруд для глядачів — театрів, одейонів, базилік тощо; терм та інших будівель, принципово відмінних в архітектурному відношенні від грецьких споруд аналогічного призначення, особливо за ордером та конструкціями. В архітектурі житлових будинків — у появі нових типів, зокрема, атріумних та атріумно-перистильних, виникненні багатоповерхових інсул. В садибній — у розвитку типів *villa rustica*, *villa pseudo urbana*, в появі типу *villa urbana*. В ордері — в появі модифікації доричного — тосканського ордера, в розробці характерних форм, зокрема, корінфського ордера; появі композитних і фігур-